

A nyelvművelésről más összefüggésben

Minek tekintsük napjainkban, a 21. század elején a nyelvművelést s annak céljait? A nyelvpolitika szerves részének, a nyelvészet egyik meghatározó társadalmi feladatának, ami nélkül nemcsak a nyelvi norma léte, érvényesülése, de a nyelv további fejlődése is nehezen képzelhető el? Avagy anakronizmusnak, a 18. századból itt maradt avítt eszme továbbélésének, a Don Quijote-i szélmalomharc jelképének, amely csatát néhány lelkes nyelvész vívja teljesen feleslegesen, értelmetlenül? Ha csokorba fonnánk az utóbbi véleményen lévők érveit, azok között a következőket bizonyára megtalálnánk. A „nagy mű bevégezetett”, nyelvünk jelenlegi fejlettségi állapotában a nyelvapolók nélkül is betölti funkcióját, vagyis közösségünk tagjai különösebb nehézségek nélkül képesek a gondolataikat kifejezni, egymást megérteni a segítségével. A sokat kárhoztatott idegen szavak pedig a fejlődés szükségszerű velejárói, annak bizonyítékai, hogy bekapcsolódtunk a globalizálódó világ folyamataiba, és éppen hiányuk adhatna aggodalomra okot. A feltételezett normák rigorózus betartatása fölött amúgy is jócskán eljárt az idő: a nyelvhasználók célja ugyanis Chomsky elképzelésével ellentétben nem az, hogy nyelvtanilag helyes mondatokat, illetve logikus megnyilvánulásokat formáljanak a szavakkal, hanem az, hogy elérjék velük a céljaikat. Eközben a szabályokat az ösztöneikre bízzák, illetve aktuális céljaikhoz igazítva változtatják őket, ezért nemegyszer megfelelő, ám nyelvtani tekintetben helytelen, nem „jólformált” megnyilatkozásokat hoznak létre. De mivel e nyelvi „tökéletlenségek” ellenére is jól boldogulnak, a nyelvművelés fő tárgyát alkotó kérdésekben a nyelvésznek megengedő magatartást kellene tanúsítania. Annál is inkább, mert miképpen arra G. Lakoff rámutat, a nyelvi helyesség, pontosság fogalma gyakran ütközhet azzal, amit a nyelvhasználók valójában annak éreznek (Lakoff 1971).

Nincs kétségem afelől, hogy a fentiekkel ellentétes nézeteket vallók, azok, akik a nyelv művelését, a tudatos örökődést a benne zajló folyamatok fölött fontosnak tekintik, számos érveléssel tudják megvédeni álláspontjukat. E rövid dolgozatommal nem is az a célom, hogy a nálam jóval avatottabbak diszkussziójába közvetlenül bekapcsolódjak, hanem hogy tágabb összefüggésben, a nyelv és kultúra viszonyrendszerébe ágyazva láttassam a magyar nyelvművelést, annak törekvéseit.

Azt vitathatatlan tényként fogadhatjuk el, hogy a nyelv egy-egy közösség együttes szellemi erőfeszítéseinek, hosszú évezredek, évszázadokon keresztül tartó munkájának eredménye. A beszélőknek a nyelvhez, illetve a használatához való viszonya azonban, miképpen azt az etnográfiai, etnometodológiai, de a nyelv és a kultúra viszonyával foglalkozó kutatásokból is tudjuk, más és más lehet. A nyelv és a kultúra legszorosabb kapcsolatát az jelenti, ha a nyelv az adott kultúrához tartozók egyesítő közegévé, általánosabban fogalmazva a kulturális valóságuk szimbólumává válik (Kramsch 1998: 3). A közösségi (nemzeti) hovatartozás

és a nyelv ilyenén egybefonódása általában jellemző Európára, de kiváltképpen igaz a közép-európai régióban élőkre, így ránk is. (Svájcban vagy Kanadában például az ott beszélt nyelvek csak kis részben vagy egyáltalán nem töltik be ezt a közösségösszetartó és -elválasztó szerepet, az afroamerikaiak pedig a nyelvénél szorosabb kapocsnak érzik afrikai kulturális gyökerüket.) Azok a népcsoportok, népek, ahol a nyelvi és a kulturális-nemzeti hovatartozás nem különül el, másokat, illetve önmagukat is a nyelvükön keresztül azonosítják. Ennek egyenes következménye, hogy ha veszélybe kerül anyanyelvük, megtiltják, korlátozzák használatát, saját identitásuk megsértéseként, megtagadásaként élik meg. Az ilyen esetekben adott válaszok, a nyelv erőteljesebb védelmét szolgáló lépések, fejlődésének felkarolása, annak tudatos elősegítése tehát egyben önvédelmi reakció is, amellyel a közösség a nyelvét ért támadások semlegesítésével, visszaverésével óvja önmagát. Nekünk, magyaroknak kijutott az efféle harcokból, sőt történelmünk során nemegyszer a nyelv lett nemzeti hovatartozásunk utolsó mentsvára. Idézzük csak fel a II. József nyelvrendeletével nagy lendületet kapott, a magyar nyelv széles körű elterjesztésére, kiművelésére irányuló első komolyabb összefogást, annak irányadó munkáját, Decsy Sámuel Pannóniai Fénix avagy hamvából feltámadott magyar nyelv (Bécs, 1790) című röpiratát és az azóta is a legjelentősebb, tudatos nyelvépítő mozgalmunkat, a nyelvújítást! De mi magyarázza a komolyabb veszélyek elmúltával, a magyar nyelv hivatalossá válásával sem lankadó figyelmet, a nyelvművelés intézményi szintű megerősödését a 19. század végén, 20. század elején, sőt a napjainkig tartó továbbélését? A német hatás megléte, a német szavak beáramlása a kezdetekben fontos, de nem elegendő ok lehetett, amit az is bizonyít, hogy a megalapult intézmények, társaságok, köztük a jelen folyóirat, a Magyar Nyelvőr célkitűzései közül csak egy volt az idegen szavak magyarítása. A tágabb feladatkört – levonva a nyelvművelés mibenlétéről máig tartó viták tanulságait – a nyelv működési törvényeivel harmonizáló tudatos nyelvfejlesztés jelentette, az árnyalatokban gazdag, kiművelt nyelvhasználat kialakítása, megőrzése, a nyelvben bekövetkező változások egybevetése nyelvünk szerkezeti-művelési törvényeivel, illetve azok tükrében való értékelésük.

Válaszolva az általam feltett kérdésre, a nyelvművelés most már több évszázadra visszavezethető létéből nemcsak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy kiváló nyelvészeink, stilisztáink – többek között Kosztolányi Dezső, Bárczi Géza, Tompa József, Deme László, Fábrián Pál, Szathmári István és legfőképpen Lőrincze Lajos – e tárgyú munkássága a magyar nyelvtudomány történetének fontos fejezetét alkotják, hanem azt is, hogy a nyelvre való jobbitó odafigyelés, finomításának, csinosításának, a kifejezésmódok cizellálásának igénye kulturális hagyományaink szerves részévé lett. Ne feledjük, a nyelv szimbolikus szerepének a nemzeti hovatartozás meghatározásában az említett önvédelmi reakciókkal szorosan összefüggő egyéb velejárói is vannak! Így az anyanyelv magasabb presztízse, birtoklásának tudatosabb megélése, valamint a hozzá való pozitív érzelmi kötődés. S habár Kölcsey Parainesisének romantikus hevülettel átítatott, tettekre buzdító lelkesedése („Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! mert haza, nemzet és nyelv, három egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog”) ma már túlzónak tűnik, anyanyelvünket szép-

nek tartjuk, szeretjük s gazdagnak akarjuk tudni. Sőt kijelenthetjük, hogy közösségünkben mind a nyelvnek, mind a beszélni tudásnak, az igényes nyelvhasználatnak megvan a becsülete: a mives beszéd, a jó fogalmazáskészség alapvető elvárás közszereplőinkkel szemben, a botladozó mondatfűzés viszont megmosolyogtat, becsmérlésünket vonja maga után, de a legegyszerűbb közösségekben is elismerés jár azoknak, akik jól tudnak a szavakkal bánni. Az előbbieket igazolni látszik az is, hogy a külföldiek rólunk alkotott képébe nemcsak nyelvünk gazdagságának, megtanulhatatlanságának hite épült be, de azt is tartják rólunk, hogy büszkék vagyunk rá, s különös gonddal örködünk fölötte.

Felgyorsult világunk, a kommunikáció előtérbe került fő elvei (légy informatív, lehengető és gyors), a célszerűség, az ésszerűség követelményei nem kedveznek a kulturális hagyományaink által diktált nyelvi magatartásunknak: a stilisztikai árnyalatokkal való bíbelődés vitathatatlanul időpocsékolás, a nyelvművelő figyelmeztető megjegyzései pedig nemegyszer szórszálhasogató akadémikusokéknak tűnhetnek, sőt mindenféle mérce, előírás a szabályozottság rémét vetíti a szabadságára oly érzékeny individuum elé. Ha végigtekintünk a tömegek befolyásolásában meghatározó médiumokon, nem nehéz észrevennünk, hogy az igénytelenség, a nem nyelvi és nyelvi tabuk döngetése, a gátlástalanság bizony kezdik háttérbe szorítani a választékosság, sőt az alany-állítmány egyeztetésének, a helyesírási alapszabályok ismeretének elemi iskolás követelményeit is.

Nyelvünk változik, és változnia is kell. A nyelvművelésre éppen ezért a jövőben is fontos küldetés vár: a nyelvi normák bölcs és ésszerű formálása, az igényes nyelvhasználat követelményének életben tartása, az anyanyelv tekintélyének őrzése, más szóval nyelvi kultúránk fenntartásának feladata. A szó nélkül hagyott, garmadával születő helytelen, pongyola mondatoknál jóval veszélyesebb lehet ugyanis az, ami a nyelv „magára hagyása” mögött meghúzódik, a nyelvi kultúra hiánya, az érdektelenség, az anyanyelvhez való közömbös, gyakorlatias viszonyulás.

SZAKIRODALOM

- Kramsch, C. 1983. *Language and Culture*. Oxford.
- Lakoff, 1971. Presuppositions and relative wellformedness. In: Steinberg, D. D. – Jakobovits, L. A. (eds.): *Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press.

Szili Katalin